

“XAMSA” DOSTONLARINI O‘QITISH METODIKASI**Abduxalilova Rushana***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**“O‘zbek va rus tillari” kafedrasining**“O‘zbek tili” fani o‘qituvchisi**rushanaabduxalilova14@gmail.com**Tel: +998938121117*

Annotatsiya: Hozirgi kunda adabiyot o‘qituvchilarining oldiga yangicha talablar qo‘yilmoqda. Bilamizki, o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligi ularning ilmiy salohiyati bilan o‘lchanadi.

“Xamsa” asarining har bir dostoni har xil mavzuga bag‘ishlangan bo‘lib, shoir, avvalo, o‘quvchini bu mavzu bilan tanishtiradi. So‘ngra o‘sha mavzuga munosabat bildirib, uni har jihatdan tasvirlaydi. O‘quvchining tasavvurlari aniq bo‘lishi uchun juda ko‘p qiyoslar, obrazli o‘xshatmalar keltiradi va eng so‘ngida mavzuga mutanosib ibratli hikoyatlar bayon qiladi. Bu dostonlarda rostgo‘ylik, karam, saxiylik, do‘stga sadoqat, hayo, iffat, vafo, adolat, ilm olish, halollik kabi ko‘plab fazilatlar ulug‘lanadi. Ularning har biri ta’sirchan fikrlar bilan yoritilganki, har qanday yoshdagi kitobxon uchun dostonidagi g‘oyalar katta ma’rifat ulashadi.

Kalit so‘zlar: test, tarqatmalar berish, yozma nazorat usuli, suhbat usuli, qomusiy, adolat, himmat, odob-axloq, xayyo, vafo, qanoat, rostgo‘ylik, may, ishq, , sevgi, sadoqat, insonparvarlik, ijodiy matn.

Milliy tilni chuqur o‘zlashtirish ta’lim-tarbiyaning asosiy jihatlaridansanalar ekan, o‘quv fanlarining asosi hisoblangan ona tilini o‘rgatish jarayonidasturga kiritilgan, darsliklarda berilgan materiallar bilan cheklanmay, o‘rganiladigan nazariy qoida-ta’riflami asoslashda amaliy misollarning o‘rni bilanAlisher Navoiyga taalluqli bo‘lishiga erishish mumkin. Chunki grammatikataamalarni o‘zlashtirish jarayonida Navoiy bobomizning boy ijodiy merosigaoid ish usullarini tashkil qilish o‘quvchilarning axloqiga ijobiyta’sir qiladi. Bu o‘rinda quyidagi usullardan foydalanish tavsiya etiladi:

1. “So‘zlar zanjiri tuzish” usuli.

Navoiy o‘z asarlarida sanab o‘tgan insoniy va ijobiy sifatlar asosida so‘zzanjiri tuzdirish mumkin. Masalan: muruvvat-tavoze’-e ‘tiborli; saxovatpeshaliilm-ma ‘rifat va hokazo.

2. “Suhbat” usuli. Suhbatda o‘qituvchi o‘quvchilarga quyidagi ma’lumotlarni beradi:

Navoiy bobomiz asarlar yozishda faqatgina o‘zbek tili imkoniyatlari

bilanchegaralanib qolmay, boshqa tillardan ham unumli foydalanganlar. Yozuvchi O'tkir Hoshimovning qayd etishicha, Pushkin o'z asarlarida 21 ming, Servantes 18 mingga yaqin, Shekspir salkam 20 mingta, Alisher Navoiy esa 1 million 378 ming 660 ta so'z ishlatgan. Bunda donishmand bobomiz faqat turkiy emas, arabiy, forsiy, urdu, xitoy, mo'g'ul va boshqa tillardagi so'zlardan ham mahorat bilan foydalangan. "Uyushiq bo'laklar" mavzusini o'tish jarayonida keltirilgan quyidagi misollardan uyushiq bo'laklarni toptirish bilan birga o'tkazilgan kichik-kichik suhbatlar o'quvchilar axloqiga ijobiy ta'sir qiladi:

1. Ustoz nafaqat davlat arbobi, tarjimon, shu bilan birga, tilshunos olim sifatida ham tarixda katta iz qoldirgan.

2. Navoiyning maqsadi o'z zamonasining barcha olim-u shoir, bastakor-u rassom, me'mor-u duradgorlarini yurtni obod etishga jalb qilish edi.

3. "Misol keltirish" usuli. Undalmali, kirish so'zli, turg'un birikmali, uyushiq bo'lakli gaplardan hamda ko'chirma va o'zlashtirma gaplardan to'g'ri, o'rinli foydalana olishga o'rgatishda quyidagi misollardan foydalanish mumkin:

Undalmali gapga:

Jondin seni ko'p sevarman, ey umri aziz, Sondin seni ko'p sevarman, ey umri aziz.

Uyushiq bo'lakli gapga:

Ko'nglim ichra sarv o'qdur, g'unchapaykon, gul tikon,

Dahr bog'i ichra mundoq gulistone topmadim.

4. "Test" usuli. Til ta'limini berish jarayonida Navoiy hayoti va ijodi misolida tarbiyalash imkoniyatlari, o'tilgan mavzularni test vositasida takrorlashda ham, o'quvchilar bilimini sinash-tekshirishda ham mavjud. Masalan:

1. Qaysi qatorda omonim so'zlar berilgan?

2. Qaysi qatordagi so'zlarda sirg'aluvchi «j» tovushi berilgan?

a) Jomiy, mujda, g'ijda;

b) Layli va Majnun, Majolisun-nafois;

s) ajdahosifat, ijtimoiy tabaqa;

d) Siroj ul-muslimiyn, Jamshid;

e) Tarixi muluki Ajam, Nazmul-javohir.

5. "Tarqatmalar berish" usuli. Insonparvarlik tarbiyasini singdirishda tarqatmalar bilan ishlash ham samarali vosita sanaladi. Hazrat Navoiyga mehr-muhabbat uyg'otishda tarqatmalar uchun quyidagicha jummalarni olish mumkin:

6. "Yozma nazorat" usuli. Alisher Navoiyning shaxsi g'oyat serqirraligi, ijodi cheksiz ummonligiga doir quyidagi matnni yozma nazorat ishi sifatida olib, so'ng nazorat ishi tahlili mashg'ulotida matnga doir kichik suhbat tashkil qilish, hazrat asarlaridagi xalqchilik, mehr-oqibat, o'zaro hurmat, majoziylik, botiniy va zohiriy ma'nolar haqida fikrlashish o'quvchilar dunyoqarashini kengaytiradi.

Diktant matni

Ulug' mutafakkir o'z asarlari orqali ayrim zamondoshlarida uchraydigan salbiy qusurlarni ham ta'sirli tasvirlab, ulardan qochishga, yaxshi sifatlarni egallashga undaydi. U insoniy sifatlarni ikkiga bo'ladi. Ijobiy sifatlarni - tavba, muruvvat, vafo, hayo, iymon, jon do'sti bo'la olish; sabrlilik, tavoze', odob saqlash, hokisorlik, qanoat va boshqalar bo'lsa, salbiy sifatlarni - xasislik, birovlarini kamsitish, yengiltaklik, razillik, ta'magirlik, takabburlik, badnafslilik, o'ziga bino qo'yimoq, xudbinlik, himmatsizlik, maqtanchilik, isrofgarchilik, chaqimchilik, ikkiyuzlamachilik, hasad, ichkilikbozlik, nashavandlik, g'iybatchilik, bachkanalik va hokazolarga ajratadi.

Ushbu matn asosida kichik suhbat uchun o'quvchilar o'rtasiga quyidagi savollar tashlanadi:

1. Mutafakkir bobomiz qanday sifatlarni insonning ijobiy sifatlari kiritganlar?
2. Biz qaysi yomon odatlardan qochishimiz kerak ekan?

7. "Ijodiy matnlar yaratish" usuli. Davlat tili ta'limining ilmiy-nazariy, maliy muammolaridan biri mazmunli va bog'lanishli matn yaratish, uni tahlil qilishdir. Metodist olim T. Ziyodova fikricha, "O'quvchilarning matn ustida ishlash faoliyatini tashkil qilishda o'qituvchi faqat darslik bilan chegaralanib qolmasdan, ilmiy va badiiy adabiyot, davriy matbuotdan tanlab olingan matnlar, audio-videolavhalardan ham unumli foydalanishi, mazkur mashg'ulotning mahsuldorligini, o'quvchilar uchun qiziqarli va zavqli kechishini ta'minlaydi." Ijodiy matnlar yozdirish orqali Navoiy asarlarida ifodalangan insonparvarlik g'oyalarini singdirish mumkin. O'z fikrlarini erkin, mantiqli, ta'sirchan, to'g'ri shaklda bayon eta olish malakalarini shakllantirish maqsadida boshlanishi berilgan matnlarni davom ettirish, ijodiy matn yaratish topshiriq qilinishi mumkin. Masalan, "Hayrat ul-abror" dostonidagi "Shoh G'oziy hikoyati" asosida "Bir kampir bor edi..." deb yozilgan fikrni davom ettirish, yaxlit ijodiy matn hosil qilish; "Sher bilan Durroj" masali asosida "To'qayda bir yirtqich sher yashardi...", "Hotam Toyi hikoyati" asosida "Hotami Toyiga bir ko'ngli ochiq odam dedi: ..." deb yozilgan fikrlarni davom ettirish va shu asosda ijodiy matn yaratishlari topshiriq qilib beriladi. Demak, yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashda Navoiy merosidan foydalanish kelajak avlodning mulohaza yuritish, yaxshi-yomon odatlarni farqlay olish malakalarini oshiradi. Ta'lim jarayonida insoniyat to'plagan bilimlar bilan birga yuksak insoniy fazilatlarni ham o'zlashtiradi. Har birimiz o'zimizda buyuk Navoiyga muhabbat tuyg'usini to'la-to'kis tarbiyalamagunimizcha o'zimizni to'laqonli inson deb his qilishimiz behad darajada qiyindir. Navoiyda insonparvarlik, millatparvarlik bulog'i qaynab yotadi va bu hech qachon qurimaydigan hamda zamon hodisalaridan bulg'anmaydigan buloqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qarang: www.lex.uz/ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019 yil 4 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi qonuni qabul qilinganining o‘ttiz yilligini keng nishonlash to‘g‘risida”gi PQ-4479-sonli qarori.
2. Sobirova M. Dars samaradorligini oshirish. Ilmiy va metodik ishlar to‘plami. -Namangan. 1997. -B.36-43.
3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 14 tom.Toshkent:1998.
4. Hoshimov O‘. Daftar hoshiyasidagi bitiklar.- T.: O‘qituvchi. 1985. -B.102-103.
5. Ziyodova T. Matn yaratish texnologiyasi.- T.: Fan. 2018. . -B.157.